

GOGA

Slavko Jerič

Kruha in iger

Eseji o športu novinarja, navijača,
očeta in sanjača

Vsak športnik si na velikih tekmovanjih želi uvrstiti se med najboljše tri. To knjigo posvečam tistim, ki se jim kljub trdemu delu nikoli ni uspelo povzpeti na zmagovalni oder.

11	Uvod Kaj je šport?
17	Športna čarovnija Pogled navijača
43	Sončki pod pritiskom Pogled očeta športnika
67	Zakaj bi se mučil? Pogled nesojenega športnika
85	»Navijači s peresi« Pogled športnega novinarja
107	Moč poraza Šport in motivacija
129	Moderni gladiatorji Šport in zdravje
153	»Prekletstvo« Luke Dončića? Šport in posel
175	Ali smejo moški mlatiti ženske? Šport in politika
197	Zaključek Kaj je šport? Nadaljevanje
205	Literatura
209	Zahvala

Uvod

Kaj je šport?

Že več kot 25 let delujem kot športni novinar. Četrto stoletja, namenjenega temu delu, je najbrž znak, da imam zelo rad svoje polje ustvarjanja in razmišljanja. Po drugi strani pa se že ravno toliko časa srečujem tudi z vkalupljenim, popreproščenim in tudi žaljivim dojemanjem športa. Šport in športno-novinarsko delo se tako najpogosteje predstavljata po maloštevilnih in zlorabljenih vzorcih, ki bolj kot ne poglobljajo trdovratne in škodljive stereotipe.

Na primer tega, da športni novinarji ne znamo ničesar drugega, kot le poročati in opisovati tekem. Seveda pa smo še pri tem osnovnem opravilu povsem pristranski in navijaški, hkrati pa delamo ogromno napak. S športniki se ne znamo pogovarjati ali jim zastavljati vprašanj, ki bi bila izvirnejša kot: »Kakšni so vaši občutki?« Niti slučajno ne znamo odpirati tem, ki se dotikajo družbe, odgovornosti, finančnih malverzacij ali negativnih posledic ukvarjanja z vrhunskim športom.

Nič bolje je ni odnesla podoba športnikov. Tisti javnosti najbolj izpostavljeni so pogosto prikazani kot odtujeni milijonarji, ki ne znajo ravnati z denarjem, saj so za to

preneumni, ker krepijo vse druge mišice, ne pa tudi možganov. Seveda je v kakšnem posameznem primeru tudi srčika resnice, a brez poglobljenega konteksta gre vseeno zgolj za ... nepremišljena stereotipa.

Lagal bi, če bi trdil, da sam nikoli ne poenostavljam ali gojim predsodkov, čeprav sem prepričan, da gre za rezultate zrelega in odgovornega razmišljanja. Kdaj me razburi že osnovno razumevanje športa. Pogosto se namreč vprašam, zakaj čisto vsako aktivnost na silo tlačimo pod široko oznako *šport*.

Naj vam razložim na primeru. Zaprite oči, popeljal vas bom ...

Aha, brez oči vendarle ne bo šlo, vsekakor vas prosim, da berite naprej.

Skratka, z mislimi se preselimo v New York, ki ni le svetovna turistična metropola, simbol pohlepa, potlačenih želja ali ženskih prijateljstev, ki so močnejša od heteroseksualnih zvez, ampak tudi športa (hja, vidite, kako pomembna sta film in televizija pri ustvarjanju in utrjevanju stereotipov). Ne, ne bomo se ustavili v Madison Square Gardnu, ki je morda najbolj slavna športna dvorana na svetu in poleg boksarskih dvobojev, košarkarskih in hokejskih tekem gosti tudi številne glasbene spektakle. Ne, ne bomo se usedli niti na stadion Arthurja Asha, ki je z naskokom največje teniško igrišče na svetu, včasih pa gosti tudi tekmovanja mladeničev v videoigrah (ja, tudi o e-športu se bomo morali v tej knjigi še pogovoriti).

Raje se bomo preselili v Brooklyn, natančneje na križišče med ulicama Surf in Stillwell Avenues. Ne vznemirjajte

se, če ne poznate imen, tudi sam jih ne. Pri vsem skupaj je v resnici najpomembnejši datum – smo četrtega julija, ko v ZDA slavijo dan neodvisnosti. Eden najpomembnejših ameriških praznikov je simbol za počitek, slavlje in užitek ... ter zabavo v podobi nenavadnega tekmovanja.

Na malce dvignjenem odru se drenja približno 20 ljudi, ki stojijo v ravni vrsti. Pred sabo imajo mizo, na njej pa krožnike s hrenovkami, kruhom in kozarcem vode. Napovedovalec v suknjiču, kravati in s skrbno izbranim slamnikom na glavi odštevava od pet proti nič, konča pa z glasnim »začnite«, ob čemer se v ozadju prižge semafor, ki meri čas tekme. Kakšne tekme, se zdaj gotovo že sprašujete. Ljudje na odru morajo v desetih minutah pojesti čim več hot dogov.

V iskanju najbolj optimalnega ritma, ki naj bi jim pomagal pri čim hitrejšem goltanju, si tako v usta tlačijo hrano ter se počasi zibljejo levo in desno, kot bi poplesavali ob najbolj romantični in nežni glasbi, a namesto čutnega dotika soplesalca grabijo zgolj štručke s hrenovko. Vmes pijejo vodo, ki ima isto funkcijo kot pri toboganu – da sčisti vse prepreke in po grlu hitreje požene naslednji ugriz. Navdušeni gledalci pod odrom ploskajo in vzklikajo, ko semafor za vsakega tekmovalca posebej seštevava uspešno pojedene ... no, pogoltnjene hrenovke.

Je tekmovalno hranjenje šport? Hm ... No, tako kot večina športnih panog tudi tu merijo rekorde in slavijo junake. Nesporna legenda omenjenega tekmovanja je Joey Chestnut, ki je na omenjenem tekmovanju nanizal že sedemnajst zmag, v desetih minutah pa je pojedel največ 76 hrenovk v štručki. Za en hot dog je torej v povprečju potreboval

manj kot osem sekund. V ta čas je šteto tudi pitje vode (če hitrostno splakovanje sploh lahko imenujemo pitje).

Še enkrat se moram vprašati – ali je tekmovalno hranjenje res šport? »Seveda ni,« vam bom vsakič izstrelil tudi sredi noči. Toda ali ne gre morda zgolj za to, da se staram in sem vse bolj poln predsodkov do novotarij? Tako kot sem sam poln predsodkov do teh »športov«, je gotovo marsikdo skeptičen do nogometa, ki se mu zdi zgolj neumno nabijanje žoge, v katerega je vpetih 22 ljudi. Ali pa tenisa, kjer si igralca zgolj podajata žogico čez mrežo. Ali pa motošportov, pri katerih želijo tekmovalci s hitrimi vozili čim hitreje prevoziti krog. Je katerakoli od teh aktivnosti smiselna? Sploh, ko pomislimo na vse »realne« probleme tega sveta.

Kaj je torej šport? Kako ga razumeti? V resnici odgovor na to vprašanje, kot je, upam, pokazal že ta uvod, ni tako preprost in enoznačen, kot se morda komu zdi na prvi pogled. Sam bom v nadaljevanju te knjige v polje športa vstopil v več različnih vlogah in na ta način problem osvetlil z več perspektiv. Začel pa bom z vlogo navijača.

Športna čarovnija

Pogled navijača

Šport je, če to hočemo ali ne, del naše družbe in s tem tudi vseh naših življenj. Obstaja nemalo ljudi, ki vam bodo znali iz rokava stresti vse zmagovalce kolesarske Dirke po Franciji ali pa postavo nogometašev Bayerna leta 1976, ko so osvojili tretji zaporedni naslov v Pokalu državnih prvakov (ta primer sem bil prisiljen izbrati po hudem pritisku urednika, ki je velik navijač bavarskega velikana; sam sem sprva želel izpostaviti postavo Manchester Uniteda, ki je leta 1999 v preobratu vseh preobratov v sodnikovem podaljšku taistim Bavarcem zabil dva gola in s tem osvojil Ligo prvakov).

Četudi sami niste strasten navijač niti občasni spremljevalec, se športu v nekaterih vidikih enostavno ne morete ogniti. Ob velikih tekmovanjih, kot so recimo olimpijske igre, ne morete mimo športnih junakov, ki v domovino nosijo medalje. Sicer pa je tudi marsikateri športni novinar presenečen nad imeni športnikov, ki preostala štiri leta bolj ali manj krožijo znotraj ožjega kroga spremljevalcev tega športa. Še izrazitejši primer pa so veliki turnirji v ekipnih športih.

Moštveni šport ima v primerjavi z individualnimi prednost zaradi simboličnih in povezovalnih vrednosti: za uspeh

niso dovolj le nadarjenost, nastop in predstava enega samega športnika, ampak cele ekipe. V ospredje tako stopijo tudi neoprijemljivi vidiki športa, kot so odnosi v ekipi, vzdušje, sodelovanje, povezava, kemija (te kombinacije potem rodijo fraze, kot je »srce bije za Slovenijo«) ... Skratka, dlje kot je reprezentanca na nekem turnirju »v igri« in vse bližje, kot je medalji, tem večji odtis pušča v medijih. S tem pa tudi vznemirja splošno javnost.

Priznam, včasih se tudi sam zgolj sarkastično nasmehnem med poslušanjem voditeljev pogovornih oddaj (opozarjam, to niso športne oddaje!), ko gostijo psihologe, sociologe in druge družboslovce ter jim zastavljajo precej nesmiselna vprašanja tipa: »Kaj se prebivalci Slovenije lahko naučimo od uspešnih nogometašev, košarkarjev in odbojkarjev? Kako lahko našo družbo spremenimo v zmagoslavno?« Take in podobne moralistične interpretacije niso odraz kakšnih usodnih pomanjkljivosti naše družbe (na kar sicer namigujejo tovrstni voditelji), ampak prej kažejo na stanje novinarstva in spraševalcev, ki iz dneva v dan skačejo med različnimi temami in jih občasno postavljajo v neustrezen kontekst.

Družina je naše prvo okno v širše okolje, nudi nam ljubezen in varnost, preko česar tako ali drugače spoznavamo zunanji svet. Sam sem se kar hitro začel zavedati, da relativno velik del življenja tam zunaj predstavlja tudi nekaj, čemur pravimo *šport*. Osemdeseta, v katerih sem odraščal in so me usodno zaznamovala (to se sliši preveč usodno; zato besedo *usodno* raje interpretirajte kot *precej*), so bila v primerjavi z našo sodobnostjo precej drugačna, predvsem pa bolj monotona, vsaj v smislu izbire.

Pri tem ne ciljам toliko na eno vrsto čokolade in jogurta (ki menda niti ni bil sadni), ampak na medijsko ponudbo. Televizija mojega otroštva je premogla vsega pet kanalov, od katerih sta bila le dva v slovenskem jeziku, za preklap med njimi pa se je bilo treba sprehoditi do črno-belega televizorja in pritisniti na gumb (včasih pa ga zaradi iskanja boljšega signala tudi zavrteti).

Ta naprava mi je omogočala prvo spremljanje (vrhunškega) športa. Niti približno ne morem natančno določiti najstarejšega spomina, množica kandidatov je, se bojim, kar obširna. Z očetom sva rada gledala dirke formule ena, ki v tistem času niso ponujale prav veliko drame. Pravzaprav je bila skupaj z mirnim glasom komentatorja Nika Miheliča to v resnici zmagovalna kombinacija za nedeljski dremež po kosilu. No, vsaj moj oče je po pravilu kakšen del dirke modro prespal.

V nekdanji državi se je Slovenije oprijel stereotip, da je to dežela smučarjev. Premlad sem, da bi se spomnil rojstva tega prepričanja (nekateri bi poudarili, da je šlo tudi za namerno politično usmeritev), vem pa, da sem bil rojen v to belo realnost, saj smo ob koncih tedna res spremljali predvsem alpske smučarje, smučarje skakalce in njihove podvige. V (pod)zavest so se tako usidrila imena, kot so Bojan Križaj (sploh v kombinaciji z bolj uspešnim večnim tekmeccem Ingemarjem Stenmarkom, ki pa je vsaj zmagoval na naših elankah), Rok Petrovič (ki se mi je zdel kot človek v večnem iskanju nekega zenbudističnega miru, kjer ti vse postane jasno in samoumevno), Mateja Svet (ki je serijsko postajala športnica leta in na koncu zastavila večno

vprašanje o prezgodnji upokojitvi) in Primož Ulaga (ki je vsake toliko preskočil tudi Mattija Nykänena).

Še zdaj pa se dobro spomnim zadnje tekme Bojana Križaja, ki se je v Saalbachu tik pred ciljem zaustavil, sestopil s smučmi, jih pobral in z njimi v rokah prečkal ciljno črto ter stopil med legende. »Zakaj, Bojan, zakaj?!! Ura še teče!« sem si najbrž mislil kot sedemletnik.

Konec osemdesetih je bilo specifično obdobje, ko sem šport spoznaval v vsej njegovi podobi, razsežnosti in simboliki. Takrat še nisem štel niti deset let, bil sem v nižjih razredih osnovne šole, ko se z vrstniki nismo zavedali demokratičnega vrenja v družbi. Vseeno pa smo tudi otroci čutili, da se nekaj dogaja. Ko je Franci Petek februarja 1991 v Predazzu postal svetovni prvak v smučarskih skokih, je bilo že iz podobe njegovega zmagoslavja mogoče razbrati, da gre za prelomnico. Ob njegovem imenu se je na televizijskem zaslonu prikazala kratica JUG, na podelitvi medalj je v njegovo čast plapolala jugoslovanska zastava, a napis Slovenija in simbol lipovega lista na njegovih elankah sta nakazovala, da smo priča posebnemu trenutku, ko se lomi zgodovina – trenutku, ki ni le športni, ampak tudi družbeno-politični dogodek.

Včasih se zgodijo takšna naključja – ko se istočasno spremenita tako šport kot svet okrog njega. Franci Petek je postal prvi slovenski svetovni prvak v tem atraktivnem športu in sploh zadnji smučarski skakalec, ki je zlato snežinko (medalje v tej obliki dobijo vsi svetovni prvaki v športih, ki so združeni pod okriljem Mednarodne smučarske zveze) prejel za skok s klasično paralelno tehniko. Ravno takrat se je namreč že rojeval V-slog, ki je športnikom omogočal

precej daljše skoke. Klasični slog z vzporednima smučama je tako po tem prvenstvu postal preteklost – in enako je veljalo za Jugoslavijo. Poleti istega leta sta se Slovenija in Hrvaška odcepili od Jugoslavije in začeli svojo zgodbo.

No, če lahko povlečem še eno vzporednico – v nobenem primeru se tisti, ki so imeli pri tem glavno besedo oziroma so si jo vzeli, s spremembami niso strinjali in so jih skušali ustaviti. Sodniki so v športnih arenah tekmovalce, ki so uporabljali V-slog, kaznovali z visokim odbitkom točk, osamosvajanje pa je imelo svoj podaljšek v vojni.

Nekateri šport še danes razumejo kot nadomestek za bitko, spopad ali celo vojno z drugimi. Tako dojemanje športa mi je – vsaj danes – izrazito tuje in vsekakor meče negativno luč tako na šport kot športne navijače. Iz zgodovinske perspektive pa bi lagal, če bi rekel, da v tistem kontekstu nisem razumel povezave med politiko in športom. Športni obračuni med določenimi klubi, zlasti nogometnimi, so bili v devetdesetih tako polni nacionalističnega naboja.

Dobro leto pred osamosvojitvijo, maja leta 1990, sta se na zagrebškem stadionu Maksimir pomerila nogometna velikana, domačin Dinamo in beograjska Crvena zvezda. Tekma je bila na sporedu le nekaj tednov po prvih demokratskih volitvah na Hrvaškem. Iz Beograda je pripotovalo približno 2000 navijačev Zvezde, med katerimi je bil tudi poznejši vojni zločinec Željko Ražnatović - Arkan. Njegovi somišljeniki so začeli številne izgrede, domači navijači pa jim niso ostali dolžni – tekme tako sploh niso odigrali, skupaj pa je bilo tistega dne v hrvaški prestolnici poškodovanih okrog 200 ljudi.

Tekme med hrvaškimi in srbskimi klubi in reprezentancami so še dobro desetletje uvrščali med potencialno nevarne in so zahtevale visoko stopnjo varovanja. Šlo je predvsem za nogometne in košarkarske tekme, a izgreli so pljusnili tudi v druge športe in na druga prizorišča. Slovenski ljubitelji športa se tako dobro spominjajo evropskega prvenstva v vaterpolu, ki ga je leta 2003 organiziral Kranj. V velikem finalu sta se pomerili Srbija in Črna gora (takrat sta bili ti državi še združeni) ter Hrvaška. Že pred tekmo so hrvaški navijači v Prešernovem mestu razgrajali, po finalu pa je prišlo do vsesplošnega pretepa in izgredov. Zlato so si sicer po podaljšku priborili Srbi in Črnogorci.

Incidenti na športnih stadionih so šport umazali s črnim madežem.

Zgornji stavek lahko berete tudi nekoliko moralistično in najbrž imate do neke mere tudi prav, a je žal še kako resničen. Občutek imam, da navijači včasih (morda je to še nekoliko bolj veljalo v preteklosti) enostavno nehajo spremljati dejansko dogajanje na igrišču. Tam sta dve ekipi v različnih opremah (ki gotovo niso »vojaške uniforme«), ki lovita isti cilj (točke, pokale, trofeje ali karkoli četrtega), a vendarle gre »zgolj« za tekmo, za simbolni »spopad«. Dobro, to še ne pomeni, da bi se morali po zadnjem sodnikovem žvižgu vsi skupaj prijeti za roke in prepevati *Mi se imamo radi*. In obratno, vsekakor s psihološkega stališča ni prav nič narobe, če športnik tekmea dojema kot rivala, ga morda celo ne mara, saj to pomaga pri vzdrževanju motivacije in usmerjenosti v končni cilj.

Narobe pa se mi zdi, če se besedna zveza »ne maram ga« stopnjuje v »sovražim ga«, kar neredko spremljamo pri

najbolj gorečih navijačih. Negativna čustva in razočaranje ob neuspehih lahko hitro prestopijo mejo tega, da »gre samo za šport«, in se znajdejo v polju lokalpatriotskega, nacionalističnega ali tudi rasističnega sovraštva, ki ne more voditi drugam kot v spopade in pretepe. Ti pa se lahko v najbolj tragičnih primerih končajo celo s smrtnim izidom.

Ta »kultura« je pred leti cvetela predvsem na angleških nogometnih stadionih, ki so jih povsem zavzeli huligani. Njihova glavna točka se včasih sploh ni odvila na tribunah, do katerih mnogi sploh niso prišli, ampak v mestu oziroma zunaj stadiona že pred tekmami in po njih, ko so se zapletli v boje s člani drugih huliganskih skupin. Nogomet je tako postal zgolj izgovor, scenografija v ozadju. Dogajanje na zelenicah je bilo sekundarnega pomena, živeli so za nasilje na ulicah. Angleška vlada je zato s številnimi ukrepi obračunala s to kulturo, ki je postala del zgodovine, kar pa še ne pomeni, da ji občasno nismo priča še danes. Ne le v Angliji, ne le v nogometu.

Tudi na slovenskih stadionih prihaja do nasilja med navijači. Nemalokrat me kdo vpraša, zakaj bi sploh hodil na tekme in tja peljal svoje otroke, če se družine tam ne počutijo povsem varne, predvsem pa med ogledom vlada nelagodje ob poslušanju napevov, kakršni so »ubi žabara/Štajerca«.

Poudariti želim, da razumem navijaško zvestobo in pripadnost. Tudi sam sem (bil) navijač in rad spremljam derbije. A do takega obnašanja ne morem in nočem biti strpen. Morda nekateri take pripeve zagovarjate na primer kot ustaljeno folkloro, a poziv k smrti in uboju pač ne sme biti del navijaške kulture. Do nasilja na stadionih moramo imeti ničelno toleranco. Tekmovanje v pripadnosti lahko

poteka povsem drugače. Naj se ta strast do sovraštva drugega raje preoblikuje v tekmovanje v kovanju duhovitih in spodbudnih napevov, verzov in sloganov v podporo domači ekipi.

V mladih letih sem bil sicer res zagret navijač. V prvi polovici svojega življenja sem obiskal kar nekaj tekem, predvsem nogometnih. Čeprav smo doma tudi še po osamosvojitvi vsak zimski konec tedna na televizijskih zaslonih spremljali nove junake belih strmin (zdaj Jureta Koširja, vražje smučarke Katjo Koren, Urško Hrovat, Alenko Dovžan in Špelo Pretnar ter nepozabnega Primoža »Vleci« Peterko), je vrh v moji hierarhiji športov vseeno vse bolj zavzemal nogomet. Ta je vedno veljal za najpopularnejši šport na svetu ali pa vsaj v Evropi. Biti konkurenčen v športu, ki ga igrajo na igrišču za vsakim blokom povsod po svetu, je imelo statusni simbol. Narod z dobro nogometno reprezentanco se upravičeno imenuje za športni narod.

Vstop slovenskega nogometa na mednarodno prizorišče je bil sicer precej boleč in krut. Marsikomu je tako zgolj utrdil prepričanje, naj Slovenci raje ostanemo pri zimskih športih. Slovenski prvak Olimpija je v svoji prvi sezoni v uvodnem krogu Lige prvakov igral proti velikanu AC Milanu, ki je bil na dveh tekmah boljši s skupnim izidom kar 7 : 0. Slovenska reprezentanca pa je v svoji kvalifikacijski skupini – na sploh prvih kvalifikacijah za svetovno prvenstvo leta 1998 – na osmih tekmah zbrala eno samo točko. Še posebej zgovoren (bolje rečeno slišen) je bil domači poraz proti Bosni in Hercegovini, ko je velika večina navijačev na kultni bežigrajski razvalini navijala za goste. Vsi ti dogodki

so potrjevali večno resnico, da sončna stran Alp res ni primeren teren, na katerem bi uspešno brcali »okroglo usnje«.

A že čez nekaj mesecev se je vse obrnilo na glavo. Prav vse.

Slovenska nogometna reprezentanca se je namreč prvič uvrstila na veliko tekmovanje, in sicer na evropsko prvenstvo, ki sta ga leta 2000 gostili Belgija in Nizozemska. Napredek je bil res neverjeten, od ene točke, ki jo je osvojila v prejšnjem ciklusu, je skočila na kar 17 točk, ki so ji prinesle dodatne kvalifikacije. V njih je s skupnim rezultatom 3 : 2 premagala reprezentanco Ukrajine in se, kot že omenjeno, uvrstila na svoje prvo veliko tekmovanje. Še zdaj me spreleti srh, ko se spomnim gola Mileta Ačimovića na prvi tekmi, ko je s sredine igrišča žogo poslal v prazen gol, ter seveda Mirana Pavlina, ki je na povratni tekmi v zasneženem Kijevu žogi nekako našel pot v mrežo in tako reprezentanci in navijačem, ki smo bili večinoma prisesani na televizijske ekrane, odprl vrata v raj.

To je bila neverjetna zgodba, resnična pravljica, ki je pretresla vse temelje in prepričanja. Dobro se spomnim, da sem si tekmo ogledal v središču Ljubljane, nato pa se odpravil na romanje na letališče Brnik, kjer sem v večtisočglavi množici pričakal naše nogometne junake. Od blizu sicer nisem videl nikogar, a sem kljub temu začutil tisto magično energijo, ki je dokazala, da je tudi v modernem športu še vedno možna čarovnija.

Glavni razlog za tako hiter preobrat se je skrival v mladem selektorju Srečku Katancu, ki je imel kot igralec ogromno izkušenj iz vrhunskih evropskih ekip in je do obisti poznal vrhunski nogomet. Znal je sestaviti ekipo